

**BOLANING IJTIMOIIY HUQUQLARI AMALGA OSHIRILISH
ASOSLARI**

Shoyimqulova Ozoda Sayfiddin qizi

Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bolaning ijtimoiy huquqlari va ularni amalga oshirishning huquqiy asoslari keltiriladi. Bolaning ijtimoiy huquqlari eng asosiy huquqlaridan biri hisoblanadi.*

Kalit soʻzlar: *bola huquqlari toʻgʻrisidagi konvensiya, bola huquqlarining kafolatlari toʻgʻrisida, munitsipal, emansipatsiya, bepul taʻlim olish huquqi.*

Oila jamiyatning asosiy guruhi va bolaning tarbiyasi uchun tabiiy muhit hisoblanadi. Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida alohida “Oila, bolalar va yoshlar“ deb nomlangan bob mavjud boʻlib (76-80-moddalar) unda oila davlat himoyasida boʻlgan jamiyatning eng muhim ijtimoiy boʻgʻini sifatida belgilangan. Uning ahamiyatini eʼtiborga olgan holda “Bola huquqlarining kafolatlari toʻgʻrisida”gi Qonunning 12-moddasi bolalarni tarbiyalayotgan oilalarni qoʻllab-quvvatlash majburiyatini yuklaydi. Bunday yondashuv xalqaro andozalarda ham oʻz aksini topgan. Bola huquqlari toʻgʻrisidagi konvensiyada aniq koʻzda tutilganidek, ota-onalar va oila muhim oʻrin egallaydi va ular oʻz farzandlarini muhofaza etish, himoya qilish vatarbiya qilish hamda ularning ehtiyojlarini qondirish uchun maʼsuldir. Bola oilaviy muhitda tarbiyalanishini taʼminlash maqsadida davlat zimmasiga oʻz vazifalarini bajarish orqali oilalarni qoʻllab-quvvatlash majburiyati yuklatiladi. Bunday qoʻllab-quvvatlash oilani buzilishini, bolalar orasidagi jinoyatchilikni va bolalarni bola muassasalariga joylashtirilishini oldini olish uchun gʻoyatda muhim.

Bola huquqlarining kafolatlari toʻgʻrisida”gi qonunning 12-moddasi “Bola huquqlari toʻgʻrisida”gi konvensiyaning 13-moddasi (Bolaning oilaviy

muhitga bo‘lgan huquqi) hamda 24-moddasi (ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni oilaviy muhitga bo‘lgan huquqining kafolatlari) bilan birgalikda bolalarga qonun bilan belgilangan tartibda ijtimoiy yordam ko‘rsatish majburiyatini davlatlar zimmasiga yuklaydi. Qonunning 12-moddasi davlat bolalarni tarbiyalayotgan oilalarni qo‘llab-quvvatlashi shart deb mustahkamlab qo‘yilgan. Unda, davlatlar oilalarga ijtimoiy yordamni ta‘minlab berish shartligiga muhim ahamiyat qaratiladi.

Har doim, hamma bolalar ham o‘z ota-onasi tomonidan tarbiyalanavermaydi, ayrim hollarda, o‘z ota - onasini bilmaydi, ham. “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonunning 13-moddasi bolaning o‘z ota-onasini bilish huquqini kafolatlashga qaratilgan. Bolaning ota-onasi kim?. “Bola huquqlari to‘g‘risida”gi konvensiyaning 7-moddasida bola o‘z ota-onasini bilish huquqini e‘tirof etilgan. 1989-yilgi Konvensiya qabul qilinishidan boshlab ota-ona tushunchasi kengaytirilgan. Bugungi kunda kelib, ota-ona tushunchasi biologik ota-ona – tuqqan onani hamda bolaning otasini, psixologik ota-ona – bolalikning muhim davrlarida bolaga g‘amxo‘rlik qilgan shaxslar, genetik ota-ona – ya‘ni donorlarni o‘z ichiga oladi. O‘z ota onasini bilish huquqi – murakkab masala. Bir qarashda bolalar o‘z ota-onasi kimligini bilishi huquqiga ega, deb tuyulishi mumkin. Biroq, bola yana nimani bilishga haqli? Bola madaniy merosini tushunish uchun o‘z ota onasining ijtimoiy va etnik kelib chiqishini bilishga haqlimi? Bolalar uchun bunday ma‘lumotga ega bo‘lish ruhiy jihatdan g‘oyatda muhim. Ota-onasining genetik tarixini bilishning muhimligini hisobga olgan holda aytish mumkinki, bola ota-onasining tibbiy tarixini ham bilishga haqli.

Ota-onasi va boshqa qarindoshlari bilan ko‘rishish huquqi. Bola har tomonlama to‘liq tarbiya olishining sharti – ota-onasi, bobo, buvi, aka-uka, opa-singillar va boshqa qarindoshlari bilan doimo aloqada bo‘lishidir. 13-moddaning 3-bandiga binoan, bola ota-onasi va boshqa qarindoshlari bilan ko‘rishish huquqiga ega. Nikohdan ajratish yoki u haqiqiy emas, deb topilganda, oila buzilishi oqibatida bu huquqning amalga oshirilishi qiyin bo‘lishi mumkin, lekin bu xodisa bola huquqlariga ta‘sir ko‘rsatmaydi. Ota-onasi bilan ko‘rishish bilan

bog'liq muammolar voyaga yetmagan ota-onasining o'rnini bosuvchi shaxslar bilan yashaganda yoki biron davlat muassasasiga joylashtirilganda kelib chiqadi. Biroq, ota onasi bilan ko'rishish bolaning tarbiyasi uchun xavf tug'dirsa, uni taqiqlash yoki ma'lum muddatga qoldirish mumkin. Masalan, ota yoki ona muttasil ichkibozlik yoki giyohvandlikka muhtalo bo'lsa. Bu holatda Oila kodeksiga binoan (79-83-moddalar), ota yoki ona ota-onalik huquqlaridan mahrum etilishi yoki ularning ota-onalik huquqlarini cheklash mumkin.

Bola ota (ona)si bilan ko'rishish huquqi shuni ham bildiradiki, u alohida yashaydigan otasi yoki onasi bilan ham ko'rishish huquqiga ega. Bu Oila kodeksining 76-moddasi bilan kafolatlangan bo'lib, unga binoan bola bilan birga yashayotgan ota (ona) bolaning ota (ona)si bilan ko'rishishiga, agar bunday ko'rishish bolaning jismoniy va ruhiy sog'lig'iga, axloqiy kamolotiga zarar keltirmasa, qarshilik qilmasligi kerak. Ota-ona boladan alohida yashaydigan ota(ona)ning ota-onalik huquqlarini amalga oshirish tartibi to'g'risida yozma ravishda kelishuv tuzishga haqlidir. Agar ota-ona kelisha olishmasa, nizo ota-ona yoki ulardan birorining talabiga binoan sud tomonidan vasiylik va homiylik organi ishtirokida hal qilinadi.

Bolaning turar joyi tushunchasi, birgina u yashaydigan xona bilan bir qatorda, bolaning xavfsizligini, tinchligini va qadr-qimmatini ta'minlaydigan joydagi yashash huquqini o'z ichiga oladi. Shuning uchun turar joy o'z ichiga binoning ichkari va tashqarisini ham oladi. Bolalar oilasi uysiz qolganda chiqarib tashlanishdan himoyalaniishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Uy-joy kodeksining 9-moddasiga binoan, fuqarolarning doimiy yashashiga mo'ljallangan, belgilangan sanitariya, yong'inga qarshi, texnik talablarga javob beradigan, shuningdek belgilangan tartibda maxsus uylar (yotoqxonalar, vaqtinchalik uy-joy fondi uylari, nogironlar, faxriylar, yolg'iz qariyalar uchun internat-uylar, shuningdek, bolalar uylari va boshqa maxsus maqsadli uylar) sifatida foydalanishga mo'ljallangan joylar turar joy deb hisoblanadi.

Fuqarolar o'n sakkiz yoshga to'lgach, o'n sakkiz yoshga to'lmasdan nikoh tuzganlar, emansipatsiya qilinganlar yoki ishga kirganlar esa qonunda nazarda

tutilgan hollarda – tegishli ravishda nikoh tuzgan, emansipatsiya qilingan yoxud ishga kirgan vaqtidan boshlab munitsipal, idoraviy uy-joy fondi va aniq maqsadli kommunal uy-joy fondidan turar joy olish huquqiga ega bo‘ladilar (Uy-joy kodeksining 38-39- moddalari).

Mehnat qilish huquqi Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 23-moddasida va Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro paktning 6-moddasida o‘z aksini topgan. Biroq xalqaro standartlar bolaning ishlash huquqini qo‘llab-quvatlamaydi. Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya bolaning ishlash huquqini e‘tirof etmaydi, lekin uning sog‘lig‘iga, jismoniy, aqliy, ruhiy, ma‘naviy va ijtimoiy kamolot topishiga xavfli bo‘lgan barcha ishlardan himoya qilinishga bo‘lgan huquqini aks etadi. Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi qonunning mazkur moddasi va mehnat kodeksining 246-moddasida bolaning ishga bo‘lgan huquqi ko‘rib chiqilgan. Biroq, 20-moddada bolaning ushbu huquqi bolaning yoshi va u qilishi mumkin bo‘lgan ish turlari bilan cheklab qo‘ygan.

Sog‘liqni himoya qilish – Mehnat kodeksining 239–moddasiga binoan, o‘n sakkiz yoshga to‘lmagan barcha shaxslar dastlabki tibbiy ko‘rikdan o‘tgandan keyingina ishga qabul qilinadilar va keyinchalik ular o‘n sakkiz yoshga to‘lgunlariga qadar har yili majburiy tarzda tibbiy ko‘rikdan o‘tkazib turilishi kerak.

Bolaning ta’lim olishi va mehnat qilishi o‘rtasida uzviy bog‘liqlik mavjud. Bolalar mehnatini oldini olishda ta’lim olishning ta’minlanishi katta ahamiyat kasb etadi. Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyaning 32-moddasiga binoan, davlatlar ta’lim olishiga to‘sqinlik qiladigan ishlardan bolalarni himoya qilishi kerak.

Davlat bolaning bepul majburiy umumiy o‘rta ta’lim, shuningdek, o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi olishini kafolatlaydi. Bozor munosabatlariga o‘tish davrida ta’lim olish huquqiga munosabat o‘zgardi. Ta’limning bir qismi to‘lov asosida amalga oshiriladi. Faqat maktabdagi va o‘rta maxsus va kasbiy ta’lim bepul.

Fuqarolarning davlat ta'lim standartlari doirasida ta'lim olish huquqining kafolati davlat tomonidan moliyalashtirishdir. O'zbekistonda davlat byudjetining 30%idan ortig'i ta'lim sohasiga ajratiladi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, Bolaning huquqlari to'liq amalga oshirilishi uchun bugungi kunda mamlakatimizda ham qonunchilik jihatdan, ham amaliy jihatdan katta ishlar amalga oshirilmoqda. Xorijiy mamlakatlar bilan bu borada hamkorlik aloqalari yo'lga qo'yilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://lex.uz/docs/-2595913>
2. <https://lex.uz/acts/-1297315>
3. Akbarjonovich M. A. AN ANALYTICAL APPROACH TO THE ELIMINATION OF CORRUPTION //Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities. – 2023. – T. 11. – №. 4. – С. 2045-2047.
4. MANSUROV A. Development stages of migration from a historical point of view //News of UzMU journal. – 2024. – T. 1. – №. 1.1. 1. – С. 108-111.
5. Абдушукурова И. К., Темирова Н. Э. Борьба против торговли людьми в Узбекистане //Молодой ученый. – 2014. – №. 4. – С. 466-468.
6. Erkinovna T. N. THE DEVELOPMENT OF SOCIOLOGY AND ITS ROLE IN THE LIFE OF SOCIETY //Galaxy International Interdi